

Streszczenie popularnonaukowe

W projekcie *Kler w społeczeństwie: Prezbiterzy, diakoni i niższy kler w strukturach społecznych i ekonomicznych Egiptu późnoantycznego i wczesnoarabskiego (IV–VIII w.)* stawiam sobie za cel zrozumienie w jaki sposób duchowieństwo funkcjonowało jako część społeczeństwa ważnego i bogatego w źródła śródziemnomorskiego regionu. Prezbiterów, diakonów i ich niższych rangą kolegów śledzę od momentu, gdy pojawiają się w tekstach ze schrystianizowanego już Egiptu po czas około 100 lat po podboju kraju nad Nilem przez Arabów w latach 40. VII w., dopiero wtedy bowiem ulega przerwaniu ciągłość kulturowa i administracyjna, która pozwala nam widzieć Egipt późnorzymski, bizantyjski i wczesnoarabski jako swoiste historyczne *continnum*. W projekcie badam stopień integracji kleru ze społeczeństwem, definiuję obszary jego pozakościelnej aktywności, obserwuję w jaki sposób członkowie kleru zdobywali autorytet i wpływy w swoich społecznościach, a także jak przebiegała ewolucja tego procesu w czasie i jakie czynniki na niego wpływały.

W swoich badaniach łączę dwie perspektywy, patrząc na członków kleru z jednej strony jako na funkcjonariuszy wpływowej i wszechobecnej instytucji, z drugiej zaś—jako na członków grup zawodowych (kler późnoantyczny nie utrzymywał się bowiem wyłącznie z kościelnej posługi!), grup rodzinnych, społeczności wiejskich, czy pracowników świeckiej administracji. Staram się w ten sposób stwierdzić, jak czynniki społeczne i ekonomiczne wpływały na funkcjonowanie ludzi Kościoła—a co za tym idzie na sam Kościół w jego wymiarze instytucjonalnym—a także jak Kościół, poprzez działalność ludzi będących jego „twarzą” w miastach, miasteczkach i wsiach Egiptu kształtował życie lokalnych społeczności. Szczegółowe zagadnienia, którymi się zajmuję, obejmują m.in. zaangażowanie kleru w administrowanie dobrami Kościoła i świeckich właścicieli ziemskich, związki rodzinne duchowieństwa, sposoby zarządzania prywatnym majątkiem kleru, związki duchownych z administracją państwową (w szczególności z aparatem fiskalnym), czy też rolę kleru jako „mężów zaufania”—osób, których autorytet przydawał powagi aktom prawnym, uwierzytelniał miary i wagi, pomagał skonfliktowanym stronom dojść do porozumienia, czy też wzmacniał głos wiejskich społeczności, często reprezentowanych przez swoich prezbiterów czy diakonów.

Źródła, które stanowią podstawę moich badań, są liczne i różnorodne. Obejmują teksty prawne, poprzez które cesarze starali się regulować życie Kościoła i jego funkcjonariuszy, kanony formułowane podczas zgromadzeń biskupich lub pisane przez hierarchów na użytek ich podwładnych i kolegów na urzędzie (nierzadko w odpowiedzi na konkretne problemy), a także narracje historyczne i hagiograficzne. Dzięki tym tekstom jesteśmy w stanie zrekonstruować modelowy, „idealny” obraz kleru takiego, jakim być powinien w oczach prawodawców, hierarchów i kościelnych pisarzy. Podstawą mojego projektu są jednak w pierwszym rzędzie dokumenty zachowane na papirusach i ostrakonach (ceramicznych skorupach używanych jako materiał piśmienniczy) w piaskach Egiptu. Znajdujemy wśród nich m.in. umowy, rachunki, petycje, listy prywatne i oficjalne, dzięki którym jesteśmy w stanie znaleźć się bardzo blisko—tak blisko, jak to dla świata starożytnego możliwe—codziennej aktywności mieszkańców Egiptu. W tekstach tych widzimy duchownych w działaniu w bardzo wielu sferach życia społecznego i ekonomicznego; świadectwa papirologiczne często stoją w sprzeczności z „modelem” wyłaniającym się z kanonów, ustaw i literackich narracji, a czasem go potwierdzają. Bazę źródłową dopełnia wreszcie materiał inskrypcyjny, pozwalający na wgląd w praktyki upamiętniania i autoprezentacji. Zestawiając informacje z różnorodnych typów źródeł da się zrekonstruować wielowymiarowy obraz życia i aktywności duchownych w ciągu czterech wieków niezwykle istotnych dla historii chrześcijaństwa Wschodu.

Temat kleru w społeczeństwie podjęłam by uzupełnić istotną lukę w badaniach nad Egiptem późnego antyku. Choć duchowieństwo stanowiło część jednego z najważniejszych filarów społeczeństwa i kultury jakim był Kościół, było obecne w wielu sferach życia od IV w. i pełniło rolę w organizacji społeczności lokalnych, a także pozostawiło po sobie mnóstwo śladów w źródłach, do tej pory nie przebadano go w sposób systematyczny i wieloaspektowy. Dotychczasowe studia poświęcone klerowi egipskiemu były ograniczone chronologicznie i tematycznie, i przyjmowały punkt widzenia kościelnych instytucji. Mój projekt jest nie tylko szerzej zakrojony, lecz także skupia się na perspektywie zewnętrznej—tej, w której ważnym punktem odniesienia jest rodzina, wieś, miasto, lub urząd pagarchy—późnoantycznego „fiskusa”. Skupiając się na tej specyficznej grupie społecznej wchodzę w moich badaniach w dialog z bieżącymi naukowymi dyskusjami o sieciach społecznościowych, kształtowaniu społeczności wiejskich, czy zjawisku patronatu—przede wszystkim w Egipcie, lecz także w innych rejonach późnoantycznego świata. Dzięki badaniu roli kleru będę w stanie lepiej zrozumieć dynamikę społeczną Egiptu w okresie bizantyjskim, a także procesów, które miały miejsce po tym, jak kraj ten znalazł się pod panowaniem kalifów; moje wnioski staną się w ten sposób głosem w ożywionej dyskusji o ciągłości i zmianie w pierwszym stuleciu arabskiego panowania nad Nilem. Powiązanie dokumentów z dyskursami normatywnymi pozwoli na zrozumienie praktycznych uwarunkowań legislacji, kanonów, czy hagiograficznych modeli. Z punktu widzenia historii Kościoła późnoantycznego najważniejszym efektem projektu będzie solidnie skontekstualizowane określenie miejsca kościelnej instytucji w społeczno-ekonomicznym krajobrazie Egiptu oraz diagnoza szans i zagrożeń, jakie stwarzało dla Kościoła uwikłanie kleru w szereg pozakościelnych relacji zależności i władzy.